УДК 340.132.1

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЙ ПУБЛІЧНОГО І ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ

INDIVIDUAL LAW REGULATION IN THE CONTEXT OF THE THEORIES OF PUBLIC AND PRIVATE INTERESTS

Мухін В.В.,
кандидат юридичних наук,
пошукач наукового ступеня доктора юридичних наук,
кафедра теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

У статті наведено характеристику індивідуального правового регулювання в контексті теорій суспільного і приватного інтересів у регулюванні суспільних відносин. Такий вид регулювання спрямований на врегулювання конкретних ситуацій, які вимагають юридичного дозволу й адресовані персонально певним суб'єктам. Констатовано, що за допомогою індивідуальних правових актів відбувається встановлення, зміна або припинення юридичних прав і обов'язків учасників суспільних відносин в індивідуальному порядку.

Ключові слова: правове регулювання, індивідуальне правове регулювання, індивідуальні акти, індивідуалізація, конкретизація.

В статье приведена характеристика индивидуального правового регулирования в контексте теорий публичного и частного интересов в регулировании общественных отношений. Данный вид регулирования направлен на урегулирование конкретных ситуаций, которые требуют юридического разрешения и адресованы персонально определенным субъектам. Констатировано, що при помощи индивидуальных правовых актов происходит установление, изменение либо прекращение юридических прав и обязанностей участников общественных отношений в индивидуальном порядке.

Ключевые слова: правовое регулирование, индивидуальное правовое регулирование, индивидуальные акты, индивидуализация, конкретизация.

The article describes the characteristics of individual law regulation in the context of the theories of public and private interests of law regulation. This regulation is aimed at resolving specific situations that require legal permission and are addressed to personally identified entities. It was ascertained that with the help of individual legal acts there is an establishment, modification or termination of the legal rights and duties of participants in public relations individually.

Key words: law regulation, individual law regulation, individual acts, individualization, concretization.

Постановка проблеми. В останні роки регулювання стало однією з найбільш затребуваних сфер досліджень у соціальних науках у цілому і в юриспруденції зокрема [1, с. 39]. При цьому право визнається найбільш ефективним регулятором суспільних відносин принаймні на сучасному етапі розвитку людства. Це додатково підкреслює важливість необхідності не тільки вдосконалювати юридичні засоби регулювання суспільних відносин, але й вивчати весь потенціал і можливості права щодо встановлення правопорядку. Тому виникає необхідність у дослідженні правового регулювання як комплексного соціального феномена, який включає в себе як нормативні, так і індивідуальні елементи.

Як справедливо підкреслюють сучасні дослідники права, під регулюванням людської діяльності в суспільстві правом розуміється її впорядкування за допомогою системи юридичних засобів (норм права, нормативно-правових актів, актів застосування права тощо). Категорія правового регулювання посідає важливе місце у правознавстві, оскільки дає можливість розглянути право у динаміці, вийти за межі суто юридичної догматики [2, с. 253]. Поняття «регулювання» (від лат. regulo – правило) означає упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось [3, с. 6–7].

Поряд із цим низка науковців термін «регулювання» відносять лише до права як системи норм та деяких інших специфічних правових явищ (правовідносин, актів реалізації норм права). Вони не погоджуються з наявним розумінням регулювання суспільних відносин як жорсткого і владного їх нормування державою, законом, оскільки, на їхню думку, категорія «регулювання» не є тотожною примусу, жорсткому і владному припису. Норма права встановлює лише модель відносин, у якій суспільні інтереси мають співвідноситись з інтересами членів суспільства, поряд з цим право широко використовує такі засоби впливу на поведінку людей, як стимулювання, заохочення, надання прав тощо [4, с. 29]. Склалося декілька теорій регулювання.

Метою цієї статті є розкриття ролі теорій приватного і публічного інтересу як теорій регулювання суспільних відносин для визначення суті правового регулювання у цілому й індивідуального правового регулювання зокрема.

Виклад основного матеріалу. Теорії публічного інтересу виходять із того, що регулювання являє собою державне втручання до суспільних відносин шляхом встановлення нормативних приписів і їх індивідуального застосування. Відповідно, такі теорії можуть бути використані для пояснення того, як

і навіщо з'являються ті чи інші нормативні та індивідуальні юридичні приписи. Їх вихідною тезою стає прагнення законодавця та інших уповноважених суб'єктів створити і забезпечити реалізацію нормативних та індивідуальних приписів, спрямованих на досягнення колективного блага (загальносоціальних цілей, суспільного благополуччя).

Теорії публічного інтересу, своєю чергою, можуть бути розподілені на:

1) наукові підходи, в основі яких – досягнення економічної доцільності;

2) наукові підходи, в центрі уваги яких – змістовні політичні задачі;

3) процедурні політичні підходи.

Теорії, засновані на приватному інтересі, презюмують, що регулювання походить від дій індивідів або їх груп, які спрямовані на максимізацію їхніх власних інтересів. З цієї точки зору регулювання може сприяти досягненню публічних інтересів, а може й не робити цього, однак, якщо робить, то це є просто співпадінням. Ця теза відображає визначальну ідею теорій регулювання, заснованих на приватному інтересі. Відповідно, якщо теорії публічного інтересу виражають оптимізм з приводу здатності регулювання сприяти досягненню певних загальних інтересів, реалізації загальносоціальних благ, то теорії приватного інтересу, навпаки, вкрай скептично ставляться до припущення щодо такої здатності регулювання. Економічні версії теорій приватного інтересу особливо різко заперечують можливість розгляду публічних інтересів як підстави регулювання суспільних відносин. Інші підходи, особливо політичні, допускають можливість впливу загальних (публічних) інтересів на регулювання, але ступінь такого впливу буде різною залежно від пропонованого підходу дослідження.

Теорії приватного регулювання здобули особливий розвиток під впливом політичної ідеології дерегулювання. Ця група теорій підкреслює небезпечність «регуляторної неспроможності» і «регуляторної сліпоти» теорій, орієнтованих на публічний інтерес. Адже поза увагою таких «публічних» теорій залишаються численні індивідуальні інтереси, які потребують інших підходів у регулюванні.

Таким чином, в основі теорій приватного і публічного інтересу в регулюванні лежать дзеркально протилежні припущення. Якщо теорії публічного інтересу підкреслюють нездатність індивідуального підходу подолати виклики, які стоять перед індивідуальним регулюванням, то теорії приватного інтересу, своєю чергою, вказують на ігнорування теоріями публічного інтересу важливих соціальних потреб.

Слід зазначити, що поділ права на приватне (*jus privatum*) і публічне (*jus publicum*) відомий ще з часів Давнього Риму [5, с. 10; 6, с. 1748]. Існує кілька теорій обґрунтування критеріїв поділу права на публічне і приватне: матеріальна теорія (теорія інтересу) – публічне право має за мету задоволення суспільних інтересів, приватне – задоволення інтересів окремих осіб (приватних інтересів); формальна (або процесуальна) теорія – за критерієм ініціативи захисту порушених суб'єктивних прав (у публічному праві ініціатива належить державі, у приватному є ініціативою приватною); теорія методу правового регулювання вважає публічні права юридичною формою відносин влади й підпорядкування, тобто субординаційної взаємодії, приватні – продуктом приватної ініціативи, результатом координаційної взаємодії суб'єктів; теорія свободи цілепокладання – якщо право здійснюється лише в суворо визначених цілях, це є право публічне, якщо право реалізується в цілях, які вільно визначаються суб'єктом їх реалізації, то це є сфера права приватного, змішані теорії (поєднують матеріальні та формальні критерії).

Приватне право об'єднує в собі норми, які регулюють відносини, не пов'язані зі здійсненням функцій публічної влади у сфері реалізації приватних інтересів, за допомогою диспозитивного методу. Іншими словами, сфера приватного права – відносини, пов'язані з реалізацією приватних інтересів, зумовлює необхідність надання учасникам таких відносин свободи вибору варіанта поведінки: вони можуть використовувати встановлені законодавством моделі поведінки або створювати власні правила; визнання автономії волі і правової ініціативи суб'єктів; гарантування юридичної рівності суб'єктів приватного права.

Загальною закономірною тенденцією розвитку регулювання приватно-правових відносин є формування різноманітних відносно відокремлених соціальних регулятивних засобів і механізмів, поєднання казуального і нормативного порядку (на основі норм права в поєднанні з індивідуальними договорами). Цей фактор виявляється вкрай важливим для регулювання приватних відносин, оскільки сфера саме цих соціальних відносин вимагає регламентації меншою мірою з боку держави, але більшою мірою з боку самих їх учасників.

Маємо відзначити, що життєві обставини, які виступають підставою виникнення, зміни або припинення приватних відносин [7, с. 922], набувають статусу юридичного факту за умови охоплення їх межами правового регулювання суспільних відносин. «Саме з юридичного факту починається перетворення права зі сфери належного на сферу сущого, це динаміка правовідносин» [8, с. 189].

Основним способом встановлення юридичних фактів у приватному праві є їх *закріплення (шляхом прямої вказівки) або визнання (шляхом визначення сфери свободи, в якій сторони відносин можуть самостійно визначити підстави виникнення, зміни або припинення відповідного виду відносин) у позитивному праві.* Однак слід враховувати, що позитивне право: а) має піддаватися критичній оцінці на предмет його відповідності об'єктивним межам правового регулювання; б) може підлягати динамічному тлумаченню, якщо суспільні відносини внаслідок свого розвитку вимагають іншої моделі поведінки. Крім того, в певній частині держава може санкціонувати норми, створені інститутами громадянського суспільства (статут громадської організації, наприклад), надаючи їм тим самим статусу правових.

У теоріях як приватного, так і публічного інтересу визнається інструментальна роль права: представники цих теорій визнають, що право як система оприлюднених демократично встановлених правил сприяє забезпеченню визначеності і стабільності суспільних відносин. Однак теорії приватного інтересу, на відміну від теорій публічного інтересу, ставлять під сумнів здатність права сприяти забезпеченню так званого «загального блага». Одним з головних предметів спору між прибічниками вказаних концепцій стає питання щодо монополії держави на встановлення загальнообов'язкових правил поведінки. Якщо прибічники публічного регулювання сприймають як незаперечний факт монополію держави на нормотворчість (як мінімум) на національному рівні, то прибічники приватного регулювання підкреслюють, що «правове регулювання – це не тільки державне регулювання. Є багато недержавних акторів, які створюють і забезпечують дію відповідних правил поведінки. Це громадські організації, політичні партії, торгові об'єднання, релігійні організації, бізнес-асоціації, інтернет-провайдери тощо» [9, с. 439]. Отже, вони вказують на зіткнення різних нормативних спільнот у сучасному світі, в результаті чого соціальна система зазнає як державного, так і недержавного впливу, як нормативного, так і індивідуального, але жоден із них не є монопольним [10, с. 25].

У зв'язку із цим низка сучасних учених, серед яких Вільям Твайнінг, говорить про необхідність перегляду цілої низки усталених поглядів, на яких базується академічна школа права. Серед них – тези про те, що:

право складається з двох принципових видів порядків – національне державне право і публічне міжнародне право, предмет регулювання якого – знову ж відносини між державами;

національні держави, суспільства і правові системи є переважно закритими, й розглядаються в ізоляції;

сучасне право є секуляризованим, незалежним від свого історично-культурного коріння у вигляді іудейсько-християнської традиції;

сучасне державне право є перш за все раціонально-бюрократичним та інструментальним, функціональним, таким, що слугує досягненню певних соціальних цілей;

право найкраще розуміти як ієрархію правил;

основний предмет уваги юридичної науки – ідеї і норми, а не емпіричне вивчення соціальних фактів;

сучасне державне право за своїм походженням є практично повністю європейським/англо-американським, поширеним всюди в світі завдяки колоніалізму, імперіалізму, торгівлі, постколоніальному впливу;

вивчення незахідних правових традицій є маргіналізованою і неважливою частиною західної академічної традиції;

фундаментальні цінності, які лежать в основі сучасного права, є універсальними, хоча їх філософське обґрунтування є різним [11, с. 7].

На цілу низку з названих вище питань теорія права можна відповісти, тільки звернувшись до характеристики індивідуального правового регулювання.

Висновки. Нині існує нагальна потреба переглянути, принаймні піддати сумніву усталені в юридичній науці уявлення про право, про роль індивідуальних приписів у правовому регулюванні суспільних відносин. Один із шансів зробити це – поглянути на право крізь призму таких понять, як індивідуальне регулювання, автономія, саморегуляція, юридичний плюралізм [12, с. 2].

Але так чи інакше обидві теорії – і теорія приватного регулювання, і теорія публічного регулювання – розглядають право як пасивний об'єкт, щодо якого реалізують свій вплив регулятивні актори – публічні чи приватні. Відмінність між двома розглядуваними концепціями регулювання суспільних відносин полягає також у тому, що їхні прибічники виходять із діаметрально протилежних уявлень про внутрішню природу людини.

Концепція приватного інтересу в правовому регулюванні суспільних відносин забезпечила необхідну корекцію надмірному оптимізму або навіть наївності теорії суспільного інтересу, вказавши на бажаність розумного поєднання цих двох концепцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Morgan B. An Introduction to Law and Regulation Text and Materials. Cambridge University Press, 2003. 372 p.
2. Смородинський В. Зміст і межі регулювання людської діяльності правом. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 2. С. 252–257.
3. Мальцев Г.В. Социальные основания права. М.: Норма, 2007. 800 с.
4. Тарахонич Т.І. Види правового регулювання: теоретичні аспекти розуміння. Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 28–31.
5. Alstott Anne. Private Tragedies? Family Law as Social Insurance. Harvard Law and Policy Review. 2009. Vol. 3. P. 9–64.
6. Wardle Lynn D. Reconciling Private Autonomy and Public Interests in Family Law. Confronting the Frontiers of Family Succession Law, Liber Amicorum Walter Pintens. 2012. P. 1747–1761.
7. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С. 922.
8. Сліпченко С.О. Правозмінюючі юридичні факти в механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2014. № 3. С. 187–196.
9. Hirsch D.D. The Law and Policy of Online Privacy: Regulation, Self-Regulation, or Co-Regulation? Seattle University Law Review. 2011. Vol. 34. P. 431–439.
10. Berman P.S. Global Legal Pluralism. A Jurisprudence of Law beyond Borders. Cambridge University Press, 2012. 254 p.
11. Twining W. Globalisation and legal scholarship. Montesquieu Lecture, 2011. 196 p.
12. Mills A. The confluence of public and private international law. Justice, Pluralism and Subsidiarity in the International Constitutional Ordering of Private Law. Cambridge University Press, 2009. P. 1–24.